

Дорош. — Вінниця: О.Власюк, 2008. — 316 с. 6. Злочин / П.Кардаш (упоряд.). — Мельбурн; К.: Фортуна, 2003. — 555 с. 7. Злочин століття. Голодомор 1932-1933 років в Обухівському районі на Київщині / [упоряд. О.В. Артюшенко, В.В. Дзюба]. — К.: Видавництво "Задруга", 2008. — 240 с. 8. Кіндратенко А.М. Етнічні війни проти українців / Міжрегіональна академія управління персоналом. / Анатолій Миколайович Кіндратенко — К.: МАУП, 2006. — 280 с. 9. Костюк Г.О. Сталінізм в Україні (Гене́за і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника. / Григорій Костюк — К.: Смолоскип, 1995. — 508 с. 10. Марочко В. Геноцид в Україні (1932-1933 роки): Хроніка злочину / Василь Марочко / Найбільший злочин імперії: Матеріали наук.-практич. конф. "Слобожанщина. Голодомор 132-1933 рр." / Упоряд. Ю.В. Бадзьо, І.П. Юшук. — К.: Всеукр. т-во "Просвіта", 1993. — С.17. 11. Моргун Ф.Т. Сталінсько-гітлерівський геноцид українського народу. Факти і наслідки / Федір Трохимович Моргун. — Вид. четверте, перероблене і доповнене. — Полтава: Дивосвіт, 2008. — 424 с. 12. Петренко В.І. Тоталітарні ревізії продовольства в українських селах впродовж 1928-1933 рр. / Володимир Іванович Петренко / Третя Могилів — Подільська науково — краєзнавча конференція. — Могилів — Подільський, Кам'янець — Подільський: Оіом, 2009. — 428 с. 13. Петров В. Діячі української культури (1920-1940рр.). Жертви большевицького терору / Віктор Петров. — К.: Воскресіння, 1992. 14. Прилу-

цький В. Молодь УСРР в період голодомору (1932-1933 рр.) / Віктор Прилуцький / Голод-геноцид 1933 р. в Україні: історико-політичний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: Міжнар. наук. — теорет. конф., Київ, 28 листопада 1998 р.: Матеріали / С. Кульчицький (відп. ред.); Асоціація дослідників голодоморів в Україні. Інститут історії Укр. НАН України. — К.; Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 2000. — С.299. 15. Поліщук Т. Чорні жнива. Голод 1932-1933 рр. у Валківському та Коломацькому районах Харківщини (Документи, спогади, списки померлих) / Т.Поліщук. — Київ — Харків — Нью-Йорк — Філадельфія, 1997. — 332 с. 16. Сергійчук В.І. Як нас морили голодом: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 / Володимир Іванович Сергійчук / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. — 2. вид., доп. — К.: Українська Видавнича спілка, 2003. — 251 с. 17. Шаповал Ю. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. — К.: Абрис, 2007. — 608 с. 18. Яценко Є. Голод на Харківщині в 1932-1933 рр. / Єлизавета Яценко / Найбільший злочин імперії: Матеріали наук.-практич. конф. "Слобожанщина. Голодомор 132-1933 рр." / Упоряд. Ю.В. Бадзьо, І.П. Юшук. — К.: Всеукр. т-во "Просвіта", 1993. — С.36.

Надійшла до редколегії 23.02.11

А. Хомутенко, історик II кат., що проводить НТР

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

В статті розглядається вплив творчості Тараса Григоровича Шевченка на формування світогляду молодого Бориса Грінченка.

Influence of creation of Tarasa Grigory Shevchenko on forming of world view young Boris Grinchenko is examined in the article.

Поки прийде час, що народ зможе сам правити своїм життям і своєю долею, уже кують цю долю і прокладають їй шлях окремі видатні, сильні люди, які люблять свій рідний край і віддають йому силу та працю. Таких людей немало було в історії нашого народу. До них можна віднести й видатного українського письменника і громадського діяча Бориса Дмитровича Грінченка.

Дитячі роки Бориса Дмитровича Грінченка, пройшли на хуторі Вільховий Яр, Харківського повіту, Харківської губернії, — тут він і народився 9 грудня 1863 року [5], а також на хуторі Кути (Долбина) тієї ж губернії, куди родина переїхала у середині 70-х років. Приховують досить непросту загадку: як міг він, син відставного штабс-капітана, дворянина, у власності якого було кілька десятин землі та водяний млин, так рано перейнятися турботами простого люду та зрозуміти свою з ним спільність? Відомо, що виховні заходи, які здійснював у сім'ї Дмитро Якович Грінченко, мали спрямовувати сина виключно на "панську" стежу — так наполегливо батько намагався запроваджувати панське життя в домі [7], так категорично наказував дітям не вживати "мужицького наріччя". Як свого часу й у батька С.Руданського, вимога тут була принципова: розмовляти виключно "по-благородному".

Навряд чи додавало демократизму і виховання з боку матері — Поліксенії Миколаївни, дочки полковника Літарьова (походила з російської сім'ї). Отже, підкреслював у автобіографії письменник, "в сім'ї у Грінченків ніколи не говорено по-українському" [1]. Недивно, що виростав Борис Грінченко у прихильності, як сам згадував, "до московських патріотичних тенденцій шовіністичного кольору" [4].

Що стосується усвідомлення юнаком своєї національної приналежності, то цьому процесові сприяли, в першу чергу, постійні й близькі його контакти з простими селянами. Всупереч батьковій забороні, Грінченко вже змалку знав українську мову, знайомий був зі світом народної поетичної творчості та обрядовості.

Читати й писати навчився майже в 5 років, хлопець із запалом читав усе, що потрапляло до рук. Першими літературними вчителями, після кількох дитячих книжок, були Вальтер Скотт, Байрон, Альфред де Віньї, Еркман Шатріан, Гюго, Гоголь, Пушкін, Некрасов, Кольцов.

З дитячих років виявляв нахил до писання: дитиною шести років складав вірші, оповідання, навіть цілі "журнали". Все це було написано російською мовою.

Читати українською мовою хлопець розпочав ще дома: байки Гребінки ("Борода та чуприна", "Думитрашка") а у "Вістнику Європи" розвідку доктора Рудченка про чумаків з уривками українських пісень, а в Харкові, будучи в першому класі — "Енеїду" І.Котляревського. Ці твори не мали на нього суттєвого впливу, він вважав їх за комедійні жарти. Ось чому рядки прочитаного ним на тринадцятому році "Кобзаря" Т.Шевченка лягли вже на попередньо підготовлену для його засвоєння душу, хоч враження від цієї книги, що випадково потрапила до батькової скрині, можна було порівняти хіба що з потужним електричним розрядом. "Трупи встали і очі розкрили", — згадував Борис Грінченко про пережиті тоді потрясіння. З того часу для майбутнього письменника "Кобзар" став його особистим "євангелієм" (так він і підкреслив в автобіографії), а сам Шевченко "зробив мені і до цього дня зостається пророком", адже "я не шукуючи кажу, що й досі я не можу думати про нього, як про людину, він і досі стоїть перед мене на такому високому п'єдесталі, що торкається головою до неба" [4].

Головним у цих зізнаннях є те, що під впливом Шевченкового слова Борис Грінченко, як, до речі, й десятки інших літераторів, від І.Нечуя-Левицького та Панаса Мирного до С.Васильченка та А.Тесленка, став писати українською мовою. Для товаришів школярів починає "видавати", крім російського, також український журнал, виявляючи вже в ці роки, закріплене у зрілій творчості розмаїття літературних зацікавлень. Вірші, повісті, драми, критичні розвідки, навіть "словар український" — такою різноманітною була літературна робота автора. Зверну увагу, що вибухає це захоплення якраз у 1876 році, пам'ятному для українського письменства лихозвісним Емським циркуляром.

Школярська аудиторія, на якій випробував свою початкову творчість Борис Грінченко складалася з учнів Харківської реальної середньої школи. Саме тут, починаючи з 11-и років, і вчився майбутній літератор, причому доля розпорядилася так, що став цей навчальний заклад єдиним, куди зміг потрапити Борис Грінченко.

Однак, він так і не закінчив її: на 5-му році навчання був виключений і припроваджений до в'язниці.

Однокласник Б.Грінченка Д.Ткаченко (Пісочинець) обмовляється на допитах про знайомих, які підтримували його зацікавленість "підпільною літературою", – він брав книжки "у двох студентів з якими жив на квартирі". Драматичний фінал недозвільної діяльності не забарився: як згадувала дружина – Марія Загірня, "з атестатом не пощастило, і всі причетні мусили рятуватися, тікаючи за кордон" [3]. Що ж до Бориса Грінченка, то виявився він особою, з котрою найбільше і пов'язували жандарми своє натраплення на слід цього гуртка – досить було лише домогтися від нього будь-якими засобами адреси нелегальної квартири К.Філіппова.

В архівних сховищах зберігся "Журнал входящих и исходящих документов" Харківського губернского жандармського управління, який з січня по квітень 1880 року вщерть рясніє донесеннями про розшуки К.Філіппова. Можливим його місцезнаходженням по черзі називаються Катеринослав, Бахмут, Алупку, Сабурову дачу в Харкові. Невдовзі він був заарештований у Києві, де переховувався під іншим прізвиськом. Тут же, в "Журналі...", зустрічаються і записки, де згаданий учень Борис Грінченко. В одному з них майор Сазонов інформує, що в дорученій йому для розслідування справі є 7 екземплярів фотокарток "бывшего ученика Харьковского реального училища Бориса Гринченка", в іншому – цим же слідчим повідомлено, що, "по показанию ученика Бориса Гринченка, учитель Николай Зимборский является близким соучастником в делах революции с студентом Константином Филипповым" [6].

Один з кращих дослідників Грінченкової біографії М.Плевако свідчить, що до харківської в'язниці юнак був кинутий 29 грудня 1879 року й перебував там упродовж півтора місяця. Умови ув'язнення відзначалися особливою жорстокістю: холодна й мокра підвальна камера, за "найтепліший" одяг – арештантський халат, а їжа, зумисне пересолена – на той випадок, що коли в'язень попросить води, йому начальник скаже: "Одержите воду тільки тоді, коли зізнаєтесь".

З цього, фактично вже почалася діяльність Бориса Грінченка, як культурника-народника та критика.

Надзвичайна емоційність притаманна стилеві Грінченка-критика і тоді, коли він щось засуджує, і тоді, коли виражає своє захоплення, що яскраво видно у його Шевченкознавчих розвідках, написаних ніби на одному подиху, та тих висловлюваннях про Великого Кобзаря, що містяться в полемічних виступах, "Автобіографії", листах тощо. "Його "Кобзар" зробивсь моєю Євангелією", – писав він в "Автобіографії", опублікованій у "Зорі" 1892 р. У статті "Шевченків "Кобзар" на селі" Б. Грінченко спростовує уявлення про Шевченка як нібито "мужицького поета", чиє художнє мислення не сягнуло вершин світової культури. Проблема народності і художньої оригінальності поезії Великого Кобзаря тут уперше розглядається в історико-функціональному аспекті. Зокрема, Б.Грінченко відзначає, що не все у творчості Шевченка доступне сприйняттю малоосвіченого селянства, – і це закономірно, бо "великий поет іде завсідги

поперед мас, показуючи їм такі далекі перспективи, яких вони досі не знали".

Особливий інтерес становить стаття "Двоє рідних", де Б.Грінченко здійснив спробу поєднання соціологічного методу дослідження з компаративним. Співставляючи Шевченка і Гейне, автор спочатку підкреслює їхню несхожість, а далі визначає суспільний резонанс творчості двох поетів: обидва запалюють до "боротьби зі злом", "за світ і волю" – і саме це ріднить їх та зумовлює спільність їхньої посмертної долі: "Вони живі, обидва живі й досі. Через те їх так люблять, через те їх так ненавидять" [2].

Звичайно, не політиком – тією або іншою мірою – Б. Грінченко не може бути. Його життя також змусило займатися, крім літератури, політикою. Однак, досить, допустившись аберації в підході до письменника, зігнорувати його фахову своєрідність й "автономність" та виставити на передній план те в його діяльності, що є насправді підпорядкованим, не основним, – і "несподівано" він, письменник, почне нас "не влаштовувати". Тоді і з'являться сакраментальні звинувачення: "не побачив", "не дійшов", "не зрозумів"(згадаймо, як "сипали" все це свого часу навіть І.Франка, которого деякі затяті вульгаризатори вперто кваліфікували як "опортуніста").

У випадку з Б.Грінченком, характеризуючи світогляд якого як діяча загальнодемократичного напрямку, вкрай важливо позбутися уже за давньої упередженості. Незмірно більше важать тут довіра до письменника, рахування з тим, що всі його помисли і дії були підпорядковані самовідданий і чесній праці для народу, його визвольним прагненням.

Суспільно-політичні переконання Бориса Дмитровича Грінченка значною мірою обумовили його погляди на літературу, визначили його позиції як активного учасника літературної боротьби України кінця XIX – початку XX ст.

Таким чином у літературній громадській діяльності Б.Грінченка дуже складно перепліталися ліберальні, з одного боку, й демократичні та революційно-демократичні елементи з іншого, з наростаючим переважанням останніх.

1. Грінченко Б. Твори: В 2 т. – К., 1963. – Т.1. – С.598. 2. Грінченко Б. Твори: В 2 т. – К., 1963. – Т.2. – С.565. 3. Дещо про Бориса Грінченка // Прапор. – 1967. – №10. – С.102. 4. Інститут рукописів національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, – ф.ІІІ., – Спр. 41016, лист до І.Липи від 9 лютого 1892 року. 5. У виданому в 1869 році "Списке населенных мест по сведениям 1864 года... Харьковская губерния" місцезнаходження неіснуючого нині хутора Вільховий Яр визначено так: "біля ставка Вільхового Яру", між "Курсько-Харківським шосе і колишнім Московським поштовим трактом", за 28 верст від повітового міста – тобто від Харкова, та 8 верст від станової квартири в с. Липцях. У 1864 році в хуторі нараховувалося 6 дворів та 12 жителів. 6. Центральний державний історичний архів України, ф. 336, – оп. 1, – од. зб. ІІ, – арк. 15263. 7. Як засвідчувала М.Загірня, намагання представити себе багатшим, було слабиною Грінченкового батька. В дійсності, "сім'я дуже бідувала, грудочка цукру чи бублик були дітям великими розкошами. Так само й цілі чоботи. (Інститут рукописів національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф.І., № 32293) Порівняймо зізнання письменника, зроблене ним у 18-річному віці, про відрядну подію, що збігалася з одержанням дозволу на вчителювання: "одна щира душа дала мені добренні довгохалавні чоботи – і я тепер аж підскакую з радощів" (Інститут рукописів національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, – ф.ІІІ., – Спр.40903. Лист до І.Зозулі від 17 листопада 1881 року.)